

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán

[4.] Ladikon az ősmagyar hazába

Jóval idősebb testvérem már kisgyermekként szenvedélyes olvasó volt. Csak hát szüleink szegények voltak, könyvre csak hébe-hóba futotta, könyvtár meg akkor még nem létezett a falunkban. Viszont a szomszédunkban volt a postahivatal, a postamesternőnek pedig szép kis könyvgyűjteménye volt, egy-két folyóiratra, hetilapra is előfizetett. Igen jószívű úriasszony lévén, olykor-olykor kölcsönadott a bátyámnak egy-egy könyvet vagy lapszámot olvasásra. Sőt, amikor 1944 őszén a család nyugatra menekült, a házi könyvtárát nálunk hagyta megőrzésre, és visszajövetelük után néhány kötetet és az *Új Idők* több évfolyamát a testvéremnek ajándékozta. Igazán megérdemli, hogy leírjuk a nevét, mert a magyar kultúra ismeretlen terjesztői közé sorolható: György Mihályné. Mivel nehezen épített kicsiny házunkban a könyveknek nemigen jutott hely, azokat a padláson őriztük. Már gimnáziumba járt a fivérem, amikor a ház bővítését követően szüleim csináltattak neki egy kis könyvvállványt, amit a nagyobbacska előszobában (korábban pitvarban) helyeztet el. Rendezgetés közben ott settenkedtem körülötte, és a polcain kutakodva a kezembe akadt egy szerény kivitelű, ám érdekesnek látszó könyv. A borítóján egy kép: a vízparton, egy nagy fa alatt kikötött csónak, benne négy álldogáló kamasz. Feltűnt a címe is: *Ladikon az ősmagyar hazába*. Alatta a műfaj megjelölése: ifjúsági regény. A szerző neve szintén ott szerepelt – Bibó Lajos –, de ez akkor, kilenc-tízévesen aligha érdekelt. Rögtön észrevettem, hogy az eleje hiányzik, ennek ellenére, mivel a történet hasonló korú gyerekekről, méghozzá a közeli, szomszéd település, Tokaj polgári iskolájának diákjairól szól, és a furcsa kaland igencsak izgatott, mihamar végigolvastam a valamivel több mint kétszáz oldalas könyvet. Mindmáig elevenen él emlékezetemben. Soha nem ellenőriztem a történet hitelességét, de amikor Tokajba jártam gimnáziumba, ottani testnevelő tanárom gyakran mesélte, és váltig állította, hogy annak idején ő is egyike volt azoknak a gyerekeknek, akik meg gondolatlanul vállalkoztak erre a szinte hihetetlen és eleve kivitelezhetetlen utazásra. Erre valamikor 1923 vagy 1924 nyarán kerülhetett sor. (Tanárom ekkor kilenc, illetve tíz éves volt, de nagyobb fiúk is voltak a csapatban.)

Bibó Lajos (1890-1972) ifjúsági regénye ugyanis 1925-ben jelent meg a Pallas Irodalmi és Nyomdai RT. (a híres lexikon-kiadó jogutóda) gondozásában. Másfél évtizeddel később, a területi revízió csúcspontján, 1940-ben a Stádium Kiadó újra közreadta. Nem tudom megmondani, melyik kiadást olvastam, voltaképpen bármelyik lehetett. Azóta ezt a művet gyakorlatilag elfelejtették, a könyvtárakban ritkaságnak számít, és kiesett az irodalmi köztudatból is. Jellemző tény, hogy sem a Benedek Marcell-féle *Magyar irodalmi lexikon*, sem a Péter László szerkesztette *Új magyar irodalmi lexikon* nem említi, sőt *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* sem utal rá. Mint ahogy kimaradt az ún. „spenót”, *A magyar*

irodalom története hatodik kötetéből is (itt Osváth Béla írt kb. egy oldalnyi terjedelemben Bibó Lajosról). Az újabb szintézisek (a Szegedy-Maszák Mihály-féle *A magyar irodalom története* 2007-ben, az *Akadémiai kézikönyvek* című sorozatban, Gintli Tibor főszerkesztésében 2010-ben napvilágot látott *Magyar irodalom*) már a szerző nevét és életművét is mellőzik.

Kétségtelen, Bibó Lajos ellentmondásos alakja a XX. századi magyar irodalomnak. Paraszttárgyú regényeivel, novelláival és a húszas-harmincas években igen sikeres színdarabjaival a népi írók egyik előfutára, de tudatosan távol tartotta magát a népiesek mozgalmától, inkább jobboldali irányba sodródott, ebből következően a második világháború utáni rehabilitációja is késedelmes és tökéletlen volt. A tokaji témára feltehetően a katolikus *Nemzeti Újság* főmunkatársaként és a cserkészlet barátjaként talált rá. Lehet, hogy illuztrátorától, a székelyudvarhelyi Márton Lajos (1891-1953) grafikustól, a későbbi divatos templomfestőtől, aki a *Magyar Cserkész* című lapnál dolgozott, kapta az ötletet. Miről is szól ez – a szerző paraszti világtól jócskán távol álló – regény? A trianoni békediktátum igazságtalanságain felháborodó polgári iskolás kiskamaszok titokban elhatározzák, hogy a Tiszán, majd a Dunán át ladikon lecsorognak a Fekete-tengerig, onnan pedig valahogy (maguk sem tudják, miként, ha kell, akár gyalog) eljutnak az Urálon túli őshazába, és a – szerintük – ott még meglévő magyar fejedelemség urát megkéri, jöjjön el seregével a Kárpát-medencébe, és szabadítsa meg a magyar területeket az idegen megszállóktól.

Nyolcan (mindannyian cserkészek) fognak össze, közös esküt tesznek. „*A szívünket lelkes, édes mámor járta át. Szerettek volna összeölelkezni, kiszaladni innen, haza, vagy ki a világba, elmondani mindenkéinek az örömbírt és a nagy boldogságot, hogy indulnak Ázsiába az ősmagyar testvérekhez.*” Az eskü azonban titoktartásra kötelezte őket. Egy reggeli órában elkötnek egy nagyobb csónakot és elsöknek (velük van két kutya is). Noha a kétségbeesett szülők kerestetik, üldöztetik őket, egy hónapig mindig sikerül elgátrát nyerniük, egészen a magyar-szerb határig sikerül elhajózniuk, csak ott, Szeged alatt érik utol és fogják el őket. A revíziós közhangulat első nagy hullámában nemcsak a szülők, hanem a tanárok, az iskola-vezetés is megbocsátanak nekik, az új tanév kezdetén szinte hősként ünneplik a nemesnek hitt cél elérésére vállalkozó gyerekeket. Az író szintén a megértő és elnéző megbocsátás álláspontjára helyezkedik, egyetlen szóval sem marasztalja el a fiúkat meg gondolatlan és veszélyes kalandjukért. Nem, mert úgy gondolta, írásával a hazaszeretetre, hazafiságra nevel, és mert őt is magával ragadta az elszakított országrészek visszacsatolásának hiú reménye. Ma úgy mondanánk: a revíziós propaganda szolgálatába állította a művet.

Természetesen már a regény olvasásakor teljesen tisztában voltam azzal – mint ahogy mindkét kiadás kortárs olvasói –, hogy az ázsiai magyar őshaza megléte fantazmagória. Tanultunk ugyan a szovjet köztársaságokban lévő autonóm területekről, de arról is, hogy ilyen a mi őseink számára nincs. Különösen nincs olyan hadsereg, amely a Kárpát-medencébe vonulhatna. Azt se hittem, hogy néhány gyerek valaha is eljuthatna a messzi távolba, az Urál vidékére, mégpedig kellő felkészülés és felszerelés, megfelelő járművek és hasonlók nélkül. (Akkor még mit sem tudtam a diplomáciai bonyodalmak leküzdhetetlen nehézségeiről.) Engem igazából a tiszai utazás, a kirándulás érdekelt. Hiszen ez már hihető volt, szinte valamennyi részletében. Ezt a hitet erősítették a szemléletes, változó méretű, fekete-fehér rajzok. Ráadásul az út első szakaszát közvetlen közletről ismertem. Szüleimmel Tokajba jártunk piacolni és a boltokban vásárolni. Messziről látszott a Kopaszhegy. Gyakran szekereztünk a polgári iskola előtt (pár év múlva ebben az épületben kezdtem gimnáziumi tanulmányaimat), nem egyszer lesétáltunk a Tisza-partra. A gyerekes lelkesedés (vagy inkább fellelkesülés) tőlem és barátaimtól sem volt idegen, de józan szüleink

mindig időben leintettek bennünket. A tokaji fiúk a ladikjukon a mi falunk (Tiszaladány) mellett is elhaladtak, igaz, a folyó másik, Tiszaeszlár felőli oldalán. Mi ritkán lézengtünk a Nagy-Tiszán, mert erős és veszélyes a sodrása (ezért csak a legbátrabbak fürödtek meg benne), viszont a folyószabályozáskor levágott Holt-Tiszán csónakázgattunk, úszkálhattunk, télen csúszkálhattunk (korcsolyája alig volt valakinek). Tiszalökön, ahová a regény szereplői először bementek ennivalót szerezni, ugyancsak gyakran megfordultam, kicsi koromban legtöbbször oda vittek orvoshoz. A lentebbi Tisza-part – amely ekkor még nem volt ismerős – szépségeit szintén nem nagyon kellett ecsetelni az írónak, mert könnyen el tudtam képzelni a vadregényes tájat, a nyári zivatart és záporosőt, a tiszai szigetek rejtelmait, növény- és állatvilágát. Szolnokról, Szegedről még roppant keveset tanultunk, csak sejtettem, hogy nagyobb városok, mint az általunk, falusi gyermekek által városnak vélt (így is mondtuk: megyek a városba) Tokaj. (Valójában az ötvenes évek elején már meglehetősen lepusztult, falusias település volt, de azért néhány épülete még jelezte, hogy valaha szebb, jobb időket élt.)

Noha kifejezetten élveztem a bájosan könnyed, olvasmányos, bár itt-ott túlságosan részletező stílusban megírt regény olvasását, bizonyos kételyek már akkor megfogalmazódtak bennem. Az magától értetődik, hogy a még meglévő őshaza hihetetlennek tűnt, az oda tervezett út pedig lehetetlennek. Képzelműm felülmúlta, hogy egy többszörösen bukott diák hirtelen, egyik napról a másikra ötletadó, okos és csaknem minden problémát megoldani tudó vezére lehet egy kis cserkészkompániának. Azt, hogy fegyvereket vittek magukkal, gondolatban elfogadtam, de hogy két puskát is, már alig-alig. Korábbi olvasmányélményeim és saját tapasztalataim alapján nehezen képzelhettem el, hogy néhány héten át semmilyen feszültség sem keletkezett a fiúk között, és senkinek sem lankadt a kitartása, a hite (annak sem, aki megbetegedett), mert ha tényleg így volt – amiben kételkedtem –, ezek a gyerekek valóban megérdemelték, hogy hősöknek, helyesebben: igazán bátraknak tekintsék őket.

Bényei Miklós
